

SHARTLI MAJBURIYATLAR VA SHARTLI AKTIVLAR HISOBINING AYRIM JIHATLARI SHARHI

Odiljonova Oybachin.

O'zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo'mitasi
huzuridagi Fiskal instituti maqsadli tayanch doktoranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada majburiyatlarning iqtisodiy mohiyati, ahamiyati, nazariy va uslubiy jihatlari yoritilgan. Shuningdek, majburiyatlar hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari asosida tashkil etish yuzasidan nazariy takliflar va ularni amaliyotga tatbiq etishga oid tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: majburiyatlar, rezervlar, shartli majburiyatlar, shartli aktivlar, kreditlar bo'yicha qarzlilar.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasida buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotni tayyorlash jarayonini jahon miqyosida takomillashtirish, dunyoning yetuk rivojlangan mamlakatlaridagi buxgalteriya hisobi va audit sohasiga oid ilg'or tajribalarini hamda Moliyaviy Hisobotning Xalqaro Standartlari (MHXS)ni o'rganish va amaliyotga tatbiq qilishni taqozo etmoqda.

Shu bilan bir qatorda, zamonaviy korporativ boshqaruv usullarini joriy qilish bo'yicha qabul qilingan chora-tadbirlarga qaramasdan moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarini (keyingi o'rinlarda – MHXS) keng joriy qilishga, xorijiy investorlarni zaruriy axborot muhiti bilan ta'minlashga va xalqaro moliya bozorlariga kirish imkoniyatlarini oshirishga to'sqinlik qiluvchi qator tizimli muammolar saqlanib qolinmoqda.

ADABIYOTLAR SHARHI

Respublikamiz iqtisodchi olimlari tomonidan, yaratilayotgan darslik, monografiya va o'kuv qo'llanmalar, shuningdek chop etilayotgan ilmiy maqola va tezislarida majburiyatlar hisobi va auditining nazariy muammolari qisman o'rganilgan. Masalan, V.V.Kovalevning qoidasiga ko'ra, "yuridik ma'nosida moliyaviy

hisobotda debitor va kreditor qarzdorliklar qonuniy fuqarolik munosabatlarini anglatuvchi majburiyatlarga misol bo'la oladi. Bu fuqarolik huquqiy munosabatlari natijasida bir tomon (qarzdor) boshqa tomon (kreditor) foydasiga muayyan harakatni (mulkni berish, ish bajarish va hokazolar) bajarishi lozim, kreditor esa qarzdordan o'ziningmajburiyatlarini bajarishni talab qilishga haqli" [1].

Yetakchi xorijiy olimlardan biri A.M. Galagan, Cherboni logismografiyasi buxgalteriya bo'limi hisoblari va strukturasini bir-biriga bo'ysunuvchi batafsil va uzluksiz farqini nazarda tutgan, ayni paytda ham farqlash, ham struktura korxonaning tashkiliy qurilishiga mos kelishi darkor. Cherboni fikricha, hisob tizimida dastlab insonni o'rganishi lozim, shundagina hisobchi yozadigan tashqi omillar qalbimiz ichki harakatlarining oqibatlari bo'ladi xolos.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Hozirgi kunda majburiyatlar hisobini o'rganishda eng avvalo ularning xususiyatlarini o'rganish masadga muvofiqdir.

Majburiyatlar uchta asosiy xususiyatga ega:

- majburiyatni keltirib chiqargan voqea o'rinli bo'lishi kerak;
- majburiyatlar boshqa sub'ektga faqat aktivlarni o'tkazish yoki xizmatlar ko'rsatish yo'li bilan qondirilishi mumkin;
- majburiyatlar bahs-munozaraga sabab bo'lmasligi kerak.

MHXS bo'lib o'tgan voqea-hodisadan kelib chiqadigan majburiyat mavjud bo'lganda foydalanishni bekor qilish to'g'risidagi qoidalarni tan olishni talab qiladi va shartnomada ko'rsatilgan mol-mulkni yoki boshqa uzoq muddatliaktivni tiklash kelgusi xarajatlar hisobidan amalga oshirilishi ehtimoli bor. MHXS majburiyatni qayd etishni talab qiladi, hatto rejalashtirilgan yoki shunga o'xshash faoliyatni amalga oshirishning belgilangan shakli bilan tuzilgan konstruktiv majburiyat mavjud bo'lsa ham. Bundan tashqari, MHXS bo'yicha majburiyatni hisob-kitob qilish bir necha jihatdan farq qiladi, majburiyat uchun xos bo'lgan joriy diskont stavkasidan foydalanish va daromadlar to'g'risidagi hisobotda foizlar xarajati sifatida chegirmaga qo'shilishi shular jumlasidandir [2].

Majburiyat berilgan ta'rifga muvofiq qabul qilinganda, u darhol tan olinishi va buxgalteriya yozuvlariga kiritilishi kerak.

Moliyaviy majburiyatlarni aniqlash va ularning alohida tarkibini moliyaviy hisobotda ifodalash uchun ular quyidagi kamida uchta mezon bo'yicha tasniflanadi:

1. Huquqiy asos bo'yicha, ya'ni kreditorning o'ziga tegishli bo'lgan miqdorni qaytarib olish uchun qonuniy huquqlarining mavjudligi yoki yo'qligi;
2. Shartlilik darajasiga qarab, ya'ni kelajakdagi noaniq hodisalar yuz berganda majburiyatlarning kelib chiqishi, kattaligi va muddatda bo'lishiga bog'liqligi;
3. Shakl yoki turi bo'yicha.

Birinci me'zon uchun quyidagi holatlarni ta'kidlash lozim:

1. Yuridik (huquqiy) majburiyatlar, shartnoma tuzishdan, qonunlardan hamda turli davolardan kelib chiqadigan;
2. Bevosita majburiyatlar, belgilangan biznes amaliyoti va boshqa sabablarga ko'ra o'z ixtiyori bilan olingan.
3. Yuridik va majburiy majburiyatlar, biznes bitimi majburiy, kelishilgan va bir tomonlama majburiyatlarni birlashtirishidan kelib chiqadigan.

37-son BHXS "Rezervlar, shartli majburiyatlar va shartli aktivlar" standarti rezervlar, shartli majburiyatlar va shartli aktivlarni hisobga olishda qo'llaniladi, bunga boshqa standartlarning aniq talablari qo'llaniladigan rezervlarni (baholanadigan majburiyatlar) hisobga olish kirmaydi. 37-son BHXS shunday rezervlarga nisbatan qo'llaniladiki, qaysiki ular majburiyatlarni tan olish mezonlarini qanoatlantiradi, lekin, moliyaviy holat to'g'risidagi hisobotda aktivlar qiymatining korrektirovkasi bo'lgan rezervlarga (asosiy vositalar amortizatsiyasi, gumonli qarzlari bo'yicha rezerv) nisbatan emas. Standart restruktizatsiya bo'yicha rezervlarga ham qo'llaniladi [4].

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, rezervlar bu- aniq bo'lmagan summadagi yoki to'lanish muddati aniq bo'lmagan majburiyatlar desak mubolag'a bo'lmaydi.

Rezervlar boshqa majburiyatlardan farq qiladi. Rezervlarning savdo kreditorlik qarzlari va hisoblangan majburiyatlardan farq qiluvchi asosiy belgisi hisob-kitoblarni amalga oshirish uchun talab etiladigan muddat va kelgusi xarajatlar (to'lovlar)ga nisbatan noaniqliklarning mavjudligi bo'lib hisoblanadi.

XULOSA VA MUNOZARA

Iqtisodiyotning hozirgi sharoitida xo'jalik yurituvchi sub'ektlar ishlab chiqargan mahsulotini sotib berish sharti bilan qarzga bermasdan, oldindan to'lov asosida sotsa yoki sotgan mahsulotlari uchun to'lovlarni o'z vaqtida undirib olsa, davlat budjeti oldidagi majburiyatlarini ham, ishchi va xizmatchilarga ish haqlari, rag'batlantiruvchi pullarini ham o'z vaqtida ijro etish imkoniyatini beradi, bu esa barqaror iqtisodiyot tizimini shakllantiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Kovalyov V.V. Moliyaviy tahlil: usullari va tartiblari. –M.: “Moliya va statistika”, 2011. 535-536 b.
2. Sher I. Buxgalteriya hisobi va balansi: Per. u bilan. S.I.Tsederbaum. –M.: “Iqtisodiy hayot”, 2015 yil.
3. Galagan A.M. Kommunal xizmatlarni hisobga olish. – M. "Butun Rossiya" nashriyoti, 2013. 39 p.
4. Malaka oshirish kursi uchun tarqatma materiallar: “Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS). O'zbekiston auditorlar palatasi. Toshkent-2015. 335-garov.